

ATALAR KÜLTÜNE DAİR İNANMALARIN TÜRKLERİN AD VERME İNANÇ VE GELENEKLERİ ÜZERİNDEKİ TESİRİ*

The Affect of The Ancestors Cult Belief on Name Giving Beliefs And Traditions of Turkish People

Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL**

ÖZ

Adlar varlıkları benzerlerinden ayırıp özelleştirmek için kullanılan sözcüklerdir. Ayırıp özelleştirme eyleminin altında tasnif etme arzusu yatmaktadır. Etrafındaki varlıkları tasnif edip adlandırın insanlık için dünya daha da yaşanır hâle gelmiştir. İlk başlarda varlıkları sınıflandırma arzusuyla ortaya çıktığını düşündüğümüz adlandırma eylemi zamanla kültürel bir unsura dönüşmüş ve etrafında çeşitli inanma ve ritüeller gelişmiştir. Bu inanma ve ritüeller toplumların tarihi süreçleri doğrultusunda değişerek yenilenmiştir. Bu çalışma ad verme inanç ve gelenekleriyle mitik tasavvurun bir unsuru olan atalar kültü inancı arasındaki ilişkiye dair genelde dünya, özelde ise Türk insanı bağlamında tespitleri içermektedir. Atalar kültü Türklerin eski inanç sistemi olarak kabul edilip literatürde Gök Tanrı Dini, Kamlık Dini ve Şamanizm gibi adlarla anılan inanç sisteminin önemli bir ögesidir. Çok eski dönemlerde ölmüş atalarının ruhlarından korkan insanlar bu ruhlara karşı korku temelli çaresiz bir saygı duyup onları memnun edecek davranış biçimleri geliştirmişlerdir. Aradan geçen yüzyırların sonunda Türklerin ata ruhlarına karşı beslediği inanmalar ortadan kalkmış gibi görünmektedir. Ancak ölmüş ataların isimlerinin ailenin yeni doğan fertlerine verilmesi bu durumun tersi bir görüntü ortaya koymaktadır. Her ne kadar günümüzde ölmüş ataların isimlerinin ailenin yeni doğan fertlerine verilmesi tamamen saygı temelli gibi düşünülse de bu durumun kültürel alt yapısında eski dönemlerdeki korku temelli saygı duyma hadisesi yatmaktadır. Bugünkü Türkler de tıpkı ataları gibi ölmüş atalarının ruhlarını hoş tutmaya çalışmakta, bunu yaparken de kendilerinden öncekilerin sunmuş oldukları kurbanlara ölmüş atalarının adlarını eklemektedirler. Bu bağlamda çalışmada önce ad olgusunun psikolojik, folklorik, sosyolojik, mitolojik ve teolojik yönleri ele alınacak, ardından ad olgusu ve ad verme gelenekleri mitik inanmalar (Şamanizm, atalar ruhu vs.) çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu değerlendirmelerin ardından daha önceki çalışmalardan hareketle yapılan inceleme ve tespitlerin analizi gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Adlandırma/isimlendirme, ölümler kültü, Şamanizm, eski Türk dini, mitoloji.

ABSTRACT

Nouns are words that used as separate from similar entities and make them specialize. The action of distinction and privatization lies beneath the desire of classification. The world has become even more livable for mankind, which has classified and named the entities around it. At first, the act of naming which we thought to have emerged with the desire to classify the entities turned into a cultural element over time, and various beliefs and rituals developed around this element. These beliefs and rituals have also been renewed in line with the historical processes of societies. This study includes determinations about the relation between naming beliefs and traditions and ancestral aspirations, which is an element of mythic imagination, generally in the context of the world, in particular in the context of the Turkish people. The "Ancestor Cult" is a belief system of the Turkish people, and referred to by names such as "Sky God Religion, Kamlık Religion and Shamanism" in the literature. People who were afraid of the souls of their ancestors who had died in ancient times developed respect for these spirits based on fear and desperation and developed ways of satisfying them. The beliefs of the Turks against their ancestral spirits seem to have disappeared at the end of the last hundred years. However, the fact that the names of dead ancestors are given to the newborn members of the family reveals the opposite situation. Though the names of dead ancestors today are given to the newborn members of the family,

* Geliş tarihi: 16 Nisan 2018 - Kabul tarihi: 10 Eylül 2018 / Yeşildal, Ünsal Yılmaz. "Atalar Kültüne Dair İnanmaların Türklerin Ad Verme İnanç ve Gelenekleri Üzerindeki Tesiri" *Millî Folklor* 119 (Güz 2018): 48-59

** Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dah, Antalya/ Türkiye, uyesildal@gmail.com

they are considered to be based entirely on respect, but the cultural background of this situation lies in the history of fear-based respect in ancient times. Today's Turks are trying to keep their ancestors' souls alive, just like their ancestors, while adding the names of their dead ancestors to the sacrifices they had presented before them. In this context, the psychological, folkloric, sociological, mythological and theological aspects of the name formation will be examined before the study of the name formation, and then the naming and naming traditions will be evaluated in the context of mythical beliefs (shamanism, ancestral spirit etc). After these reviews and evaluations, analysis of the examinations and determinations made from the previous studies will be carried out.

Key Words

Naming, the cult of the dead, Shamanism, former Turkish religion, mythology.

Giriş

Dünyadaki tüm varlıklar diğer türdeşlerinden ayrılmak için kendilerine özel adlarla anılırlar. Adlar sayesinde insanlar varlıkları sınıflandırır ve somutlaştırır. Dünyayı algılamaya çalışan ilk insanlar bu sınıflandırma ve somutlaştırma sayesinde kendilerine yabancı gelen varlıkları işaretlemeyi başarmışlardır. Bu bağlamda adlar ilk başlarda bir nişan görevi üstlenmiştir. Adlandırma zaman içerisinde insanlar için yaşamsal bir kolaylık doğurmuştur. Çünkü anlamlandırılıp sınıflandırılmayan ve dolayısıyla da adlandırılmayan her şey ancak kaosa hizmet edecektir. Oysa dünyanın ilk dönemlerinden beri insanlığın çabası kozmosa geçişi başarmaktır. Varlıkların zaman ve mekânsal yokluklardan kaynaklanan bilinmezlik, görünmezlik ve hissedilmezlik gibi zaaflarını ortadan kaldıran somutlaştırma da kaostan kozmosa geçiş için en az sınıflandırma kadar önemlidir. Etrafındakileri sınıflandırıp somutlaştırarak kendilerine daha rahat yaşayabilecekleri bir ortam yaratan insanlar zamanla daha üst bir seviye olan kimlik probleminin çözümü için de ilk adımı atmış olurlar.

Adlar sayesinde bilinmeyi biliniyor hâle getiren insanlar bilinmezlikten yani adsızlıktan kaynaklanan

tedirginlik ve güvensizliği de ortadan kaldırmış olur. Çünkü bilinmezlik her ne sebepten olursa olsun tedirginlik ve güvensizlik verir. Sedat Veyis Örnek'e göre "*Belli olan, belirli kılınan, bilinen şey insanoglunu rahatlatır; kargaşayı, karışıklığı, yanılma ve yanlışlığı önler, ilişkileri düzenler.*" (Örnek 2014: 205). Yeni tanışan insanların birbirlerine adlarını söyleyip söylememe tercihleri de bu durumla ilgilidir (Bacanlı 2017: 18-19). Orhan Acıpayamlı'ya göre ad verme zamanla bir folklor hadisesi olmuştur (Acıpayamlı 1992: 1). Görüldüğü üzere ad verme hayatı kolaylaştırmak adına bir mecburiyetten ortaya çıkmış zamanla folklorik bir unsur hâline dönüşmüştür.

Ad Verme Eyleminin Kökenleri

Emile Durkheim'e göre ad insan varlığının olmazsa olmaz bir parçasıdır (Durkheim 1937: 190, Roux 2005: 247'den). Dünyanın farklı bölgelerindeki arkaik halk inançlarına göre yeni doğan çocuklar tam bir birey olarak kabul edilmemektedir. Bu düşüncenin alt yapısında küçük çocuğun henüz içine doğduğu grubun bir üyesi olmadığına dair inanış yatmaktadır (Bruhl 2006: 213-214). Yine aynı düşünce yapısına göre ad, dünyaya gelen çocuğu oluşturan beden, ruh ve ruhun ikizine eklenmesi gereken bir şey olup

sadece basit bir etiket değil kişiliğin temel unsuru olan bireyselliği ifade eden ve kendine özgü belirleyici özelliklere sahip bir kavramdır (Wing ? : 254, 296-297, Bruhl 2006: 214'ten). Kendisine verilen adın özelliklerinin bireyin ruhuna aksettğine dair inanç Anadolu'da "Adı gibi yaşasın" duasıyla yer bulur (Şen 2000: 158). Yine "Adı gibi olmak", "adına yakışır davranmak", "adını korumak", "adının hakkını vermek" ve "ismiyle müsemma olmak" deyimleri de aynı inanışla ilgilidir (Kibar 2005: 15). "Adıyla yaşasın." şeklindeki dua da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Yeni doğan çocuğa "Demir" adının konmasının psikolojik alt yapısında çocuğun demir gibi sağlam ve dayanıklı olmasına dair istek ve inanış yatmaktadır. Çünkü ad insanın tinsel varlığını da simgelemektedir. "Adımı beş para etti.", "Adını anmak bile istemem.", "Adı batsın." deyimleri de aynı bağlamda ad ve onur ilişkisinin; "Eğer benim adım Memet ise, ben de bunu senin yanına koymam", "Sen benim adımı ağzına alacak adam mısın?" ifadeleri de adın kişilikle özdeşleştirildiğinin göstergesidir (Örnek 2014: 206). Nogaylar arasında bilinen "Yaxşı adam ölse, atı qalar, yaman ölse -kiyimi qalar" (İyi insan ölürse adı kalır, kötü ölürse giyimi kalır." şeklindeki atasözü (Kapayev 1995: 39, Akbaba 2012: 100'den) Türklerin ada verdikleri önemin ve adın insanın bedensel sonluluğunu sonsuzluğa çeviren bir araç olduğuna dair inanışın göstergesidir. Goethe'nin "İnsanın özel adı, sadece onun üzerinde asılı duran, sağını solunu çekiştirebileceğiniz bir palto gibi değildir, aksine kendi derisi gibi ona uyum sağlayarak

gelişmiş, zarar vermeden soyulması ve sıyırılması mümkün olmayan, insanın üzerine tam oturan bir elbisedir." (Yalçınkaya 2015: 364) şeklindeki tespitleri Almanların ad konusuna bakış açılarının Türklere benzer olduğunun önemli bir göstergesidir.

Yunan mitolojisinde aynı zamanda şiddetli bir kasırğa olarak nitelendirilen Boreas'ın adının verililişi ile Türk mitolojisindeki Kalaç'ın adının verililişi, adlandırma işleminin mitik dönem için de önem arz ettiğinin bir göstergesidir. Türkçeye poyraz olarak geçen Boreas Yunan mitolojisinde şafak tanrıçasının oğlu olup şairler tarafından "kara bulutlarla gökten sağanak sağanak kopan ve engin dalgalarla denizi allak bullak eden azgın bir yel, buz gibi esen bir kasırğa" olarak nitelendirilmiştir (Erhat 2013: 75). Oğuz Kağan Destanı'nın kahramanlarından Tömürdü Kağul, Oğuz Kağan'dan oldukları yerde kalması ve oradaki kapalı bir evin kilidini açması emrini (kal! aç!) aldığı için Kalaç ismiyle anılmaya başlanmıştır (Arat 1987: 628). Görüldüğü üzere adlandırma mitik dönemden beri sürmektedir.

Ad ve Kutsiyet

Adlara dair beslenen inançların önemli bir kısmı dinlerden ya da inanç sistemlerinden doğmuştur. Din ve kutsiyet münasebeti dikkate alındığında ad ve din ilişkisi daha rahat anlaşılacaktır. Adlar, "Kutsalla bağlantı kurma, kutsala mesaj verme, temenni etme ve yakınlaşmanın sembolik araçlarıdır." (Çelik 2006: 52). Adın sihirli bir güce sahip olduğuna inanan Türklerin tasavvurunda ad aynı zamanda kutsallığı da üzerinde barındırır (Ergun 1997: 93). Fransız filozof Lucien

Levy-Bruhl'e göre ilkel toplumlar kendi adlarını gerçek ve kutsal bir nesne olarak kabul ederler (Orhun 1996: 49, Varis 2004: 125'ten). Adın büyü kavramıyla olan ilgisine dikkat çeken Örnek, "*Ad, insanın bir parçasını oluşturduğuna göre, ad üstüne yapılacak ak ya da kara büyü, sempatik büyü türünün 'parçanın başına gelen, bütünü de başına gelir' ilkesince, o adın sahibini de etkileyecek demektir. Bu nedenle ad büyücülükte de önemli bir rol oynamaktadır.*" demektedir (Örnek 2014: 206). Dünyadaki bazı topluluklar adla kişilik arasında yakın bir bağ olduğuna inanırlar ve bu yüzden de kişiye yapılacak bazı büyüsel işlemleri onun adı üzerinden gerçekleştirirler. Yabancılarla adların söylenmemesinin sebebi de budur (Karadavut 2013: 277). Şamanist toplulukların da aynı bağlamda ruhları ile adlarını özdeşleştirdikleri bilinmektedir (Gökyay 2004: CCCLXXXVI). Almanlar arasında da ad verme töreniyle birlikte ruhun bedenle bütünleştiğine inanılmaktadır (Yalçınkaya 2015: 367). Bu bütünleştirme ve özdeşleştirme inançları aynı zamanda ilkel insanın zihninin derinliklerinde yatan kutsayarak koruma anlayışının da çözüm yolu olarak görev yapar. Çünkü çocuğa verilen ad onu kötülüklerden koruyacak, tüm benliğini ve yaşamını şekillendirecektir (Ergun 1997: 93). Konuyla ilgili olarak Sovyet dönemine kadar Kazak Türkleri arasında ismin çocuğu kötülüklerden ve tehlikeden korumak ümidiyle verildiği kaydedilmektedir (Jarkeşova 1959: 33-37, Jangabilova 2013: 32'den). Anadolu'da yeni doğan çocuklara çevrede bulunan ziyaret makamlarında metfun olan din ulula-

rının veya güçlü hayvan (arslan) ya da metal (demir) isimlerinin verilmesi de bu durumla ilgilidir.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere ilk başlarda gündelik yaşamı kolaylaştırmak adına ortaya çıkıp zamanla folklorik bir unsura dönüşen adlandırma eyleminin dinî ya da inançsal yönü de bulunmaktadır. Bu bağlamda adların bazıları, özellikle insan adları, verildikleri varlıklar üzerine yapıştırılmış kutsal etiketlerdir.

Atalar Kültü ve Bu Külte Dair İnanmaların Gündelik Hayata Tesiri

Eski Orta Asya Şamanizmi Gök-Tanrı, güneş, ay, yer, su ve ateş (ocak) kültlerine ilaveten ata (cedd-i âlâ) kültüründen oluşmaktadır (İnan 2000: 2). Ailenin ölmüş fertlerine karşı saygı ve korkudan kaynaklı inanmalardan doğan atalar kültü Türk mitolojisinde büyük önem arz etmektedir. Arkaik Türk insanının düşünce yapısında ölümden sonra varlığını sürdüreceği olan insan ruhuna karşı zamanla korku temelli bir tazim söz konusu olmuştur. Korkunun temelinde yatan ise ölmüş ata ruhlarının zaman ve mekândan bağımsız şekilde geri dönerek ailenin hayattaki fertlerine kötülük yapabileceğine dair beslenen inançtır. Altaylılara göre Şamanizm kendilerine Tengri ve ruhlara bağımlılığı ve itaati telkin etmektedir (Potapov 2012: 13). Şamanizm'e göre dünya görünür, gündelik ve kutsal olmayan bu dünya ile sıradan insanların genellikle göremedikleri öteki dünyadan oluşur. Ancak öteki dünya İslami literatürdeki ahiret kavramının karşılığı değildir. Öteki dünya bu

dünya ile aynı anda varlığını ve faaliyetlerini sürdüren, düalist bir inanç sisteminin parçası olan dünyadır. Öteki dünya kutsal dünyadır ve içerisinde Tanrılar, Tanrıların araçları, kötü ve iyi ruhlar, hayvanların ve bitkilerin efendileri, atalar, ölümler ve hayaletler yaşamaktadır. Şamanist inanca göre bu dünyanın başına gelen her türlü felaketin kaynağı öteki dünya ve onun mensuplarıdır (Perrin 2015: 12-13). Bu inancın uzantısı olarak Altaylı Türkler can olgusunu *tin*, *süne* ve *yula* gibi sözcüklerle karşılarlar. Bunlardan sadece *süne* ölüm sonrasında varlığını sürdürerek Altay insanının gündelik yaşamında yer bulur. İnanca göre sünenin gönlü hoş edilmezse hane mensuplarının başına çeşitli felaketler gelebilecektir (Anohin 2006: 23-24). Altaylılar arasında ölenin ardından kırkıncı gün düzenlenen üzüt payramı'nın sebebi de aslında ölen kişinin ruhuna yiyecek içecek sunup onu mutlu ederek hane halkına ve haneye musallat olmasını engellemektir. Bu bağlamda günümüzde Anadolu'nun farklı yerlerinde cenazenin defni sonrası cenaze törenine katılanlara ikram edilen yemeklerin ardından törene katılanların “ ... *ninenin/annenin/teyzenin/ablanın; dedenin/babanın/amcanın/ağabeyin ağzına/canına değsin.*” şeklindeki duaları dikkat çekicidir. Görüldüğü üzere ruhun ölümsüzlüğüne dair beslenen inanmalar eski Türk dininin bir uzantısı olarak günümüz Türk insanının ritüellerine yansımıştır.

Çin kaynaklarında tanrıların tasvirleri olarak kabul edilen ve Türk lehçelerinin çoğunda “*asıl, kök, menşe*” anlamlarına gelen *töz/tös* adı verilen

tasvirler atalar ruhu hatırası inancı bağlamında önem arz etmektedir. Şamanist Türklerin bu *tözler* için “*Bu babamın tözü, bu anamın tözü.*” (İnan 2000: 42) demeleri dikkat çekicidir. Bu tasvirler tapınç değil saygı unsuru olarak değerlendirilmelidir. Söz konusu tasvirlerin günümüzdeki karşılıkları da kuvvetle muhtemel hanelerimizin duvarlarında bulunan hanenin ölmüş atalarına ait fotoğraflardır (Yeşildal 2016: 430). Bu resimlerin üstlerinin çoğu zaman bir örtüyle kapalı tutulması da Şamanist dönemden kalma ruhun eve musallat olmasını engelleme arzusunun kaynaklarıdır. Yani korku temelli bir saygı durumu söz konusudur.

Atalara duyulan saygının gündelik hayattaki en dikkat çekici karşılıklarından bir tanesi de ata adlarının ailenin yeni doğan fertlerine verilmesidir. Celalettin Çelik bu durumu adların fertleri geçmişe bağlayıp kökenle irtibat sağlayan unsurlar olarak kabul edilmesine bağlar (Çelik 2006: 44). Yeni doğan çocuklara verilen sülale büyüğü, lider, komutan, siyasetçi adları da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Bireyi koruması için tercih edilen adlar genel manada din ya da devlet; özel manada ise boy, aşiret, sülale atalarına ait olan adlardır. Kırgız Türkleri arasında yeni doğan çocuklara büyükbaba ve büyükanne tarafından ad verilmesi geleneği oldukça yaygındır (Karadavut 2013: 280). Görüldüğü üzere çocuğun ata ruhlarıyla ilişki içerisinde olması ataların adlarını almalarının da ötesinde adın atalar tarafından verilmesiyle de ilgilidir.

Bruhl'un “*Belli bir süre sonunda yeni doğmuş olan bebek gerçek bir*

insana dönüşmektedir. Her toplum kendine göre törenler düzenlemektedir. Genelde bu törenlerin en önemlisi çocuğa bir isim verme ya da çoğu kez söylendiği üzere ismini 'keşfetme' yani bu çocukla birlikte hangi aile büyüğünün geri geldiğinin tespit edilmeye çalışıldığı törendir." şeklindeki ifadesi dünyanın çok farklı bölgelerinde yaşayan insanların da zihinsel alt yapılarında Şamanizm'e benzer inanışların yattığını göstermektedir. Çünkü inanişaya göre yeni doğan çocuk kendi başına insan olma gücüne sahip değildir. Dünyada varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan güce ancak ve ancak bir atasının ismini aldığı zaman sahip olabilecektir. Bu durum çocuğun içine doğduğu grubun üyesi olabilmesiyle ilgilidir. Atasının ismini alan çocuk atası aracılığıyla grupla olan bütünleşmesini sağlayacak, ölmüş ata da grubun bir üyesi olmayı sürdürecektir (Bruhl 2006: 217-218). Yani tek başına kan bağı yeni doğanı ait olduğu toplumun üyesi yapmamaktadır. Yeni doğan ancak bir referans neticesinde içine doğduğu akrabalarının topluluğuna dâhil olabilmektedir. Bu referansların başında da adlar gelmektedir. Sedat Veyis Örnek Anadolu'da adları belirleyici etmenleri sıralarken "*Tarihi kahraman ve siyasi liderlerle ilgili adlar*" başlığı altında Atillâ, Bayazıt, Enver ve Mustafa Kemal gibi adlara; bir başka başlıkta ise "Ölmüş büyüklerle ilgili adlar" a dikkatleri çeker. (Örnek 2014: 210-215). Bu bağlamda Doğan Aksan da dünyadaki toplulukların ad verme işlemi sırasında uydukları geleneklerden bahsederken "*Ünlü kişilerin, saygı ve minnet duyulan kimselerin ad ya da soyadlarını koyma*" başlığı altında İs-

kender, Bismarck, Konrad, Gültekin, Fatih, Mustafa Kemal gibi adları sıralar (Aksan 2003-3: 117).

Şamanların Ata Ruhlarıyla Olan Münasebetleri

Şamanizmin dünyadaki her şeyin bir ruhu olduğuna inanılan bir çeşit doğa felsefesi olduğuna değinen Mihaly Hoppal bu inancın animizm olarak adlandırılabilceğine dikkat çekerek Şamanların güçlerine inananların Şamanların güçlerini yardımcı ruhlardan ve atalarından aldıklarına tüm benlikleriyle inandıklarını da kaydederek (Hoppal 2012: 21). Altay Şamanizminin de bu ruhlara sayesinde nesilden nesle geçtiğine inanılır. Bu ruhlardan faydalanabilmek için hiç şüphesiz ki Şamanların şecerelerini yani atalarını bilmeleri gerekmektedir (Potapov 2012: 100). Özellikle Orta Asya Türklerinin yedi atayı bilme zorunluğuyla ilgili gelenekleri de atalar ruhu inancıyla ilgilidir. Yedi atayı yani şecereyi bilme zorunluluğu yardımcı ruhlardan faydalanabilme arzusunun kaynaklanmaktadır.

Şamanlar Türk insanının kâinat tasavvurunda önemli yer tutan öteki dünya tarafından seçilmiş ve atanmış kişilerdir. Onlar bizzat insanlığın başına bela getiren öteki dünyanın kendisi tarafından insanlığın yardımcısı olarak görevlendirilmişlerdir (Perrin 2015: 14). Eliade'ye göre Şaman, sihirbaz ve büyücüden başka bir şeydir ya da en azından fazla bir şeydir. Ancak Eliade de Şaman'ın aslında bir sihirbaz ve otacı olduğunu vurgular. Fakat o Şamanlara *ruhgüderlik (psychopompe)*, *rahiplik*, *mistiklik* ve *ozanlık* bağlamında da yaklaşır ve şamanlığı bir esrime tekniği olarak kabul eder (Eli-

ade 1999: 21-23). Fuzuli Bayat'a göre her Şaman otacı, fakat her otacı ve tabip Şaman değildir. Yani bir hastalığı tedavi edebilmek Şamanlık unvanı almaya yetmemektedir. Yine Fuzuli Bayat'a göre "Şaman'ın otacılardan, büyücülerden tek farkı ruhsal enerji taşıyıcısı olmasında, her şeyde ruhu görmesinde, hastalığın da ruhsal kayıp, ruhsal sarsıntı olduğu görüşünde olmasındadır." Tabipler hasta organı iyileştirmek için ilaç kullanırlarken Şamanlar ilaçları ruhu iyileştirmek için kullanırlar (Bayat, F. 2010: 109). Eliade'ye göre Orta ve Kuzey Asya Şamanlarının temel fonksiyonları sihrin imkânlarından faydalanarak hastalıkları iyileştirmektir. Çünkü bu coğrafyaların insanlarına göre hastalıkların sebepleri hastanın vücuduna sihirli bir varlığın girmesi veya hastanın kötü ruhlar tarafından çarpılmasıdır. Yine hastanın canının çalınması veya kaybolmasına dair inançlar da hastalığın temel sebepleri arasında kabul edilmektedir (Eliade 1999: 247). Şüphesiz ki Altay Şamanizminin temelinde Şamanlar ve onlara yardımcı olan ruhlar yer almaktadır. Herhangi bir yardımcı ruhla münasebeti olmayanın Şaman olup ayin düzenlemesi mümkün değildir. Altay Şamanizminde yer alan ruhlar koruyucu ve yardımcı ruhlar olarak tasnif edilirken çalışmamızın konusu olan atalar ruhu da yardımcı ruhlar arasında zikredilmektedir. İslamiyet Öncesi Orta Asya Türk tıbbı hakkında tespitlerde bulunan Ali Haydar Bayat dönemin tıbbını uygulanan tedavi metotları, amaçları ve formasyonlarına göre iki grupta inceleyer. Ona göre "Kam (şaman) ve bakstı denilen, Şamanizm'in majik tedavi

yöntemlerini uygulayan büyücü-hekimlerin yürüttüğü hekimlik" birinci grubu "Otaçı, emçi ve atasagun denilen, droglarla ve diğer tedavi yöntemleriyle yapılan, dönemin maddi tıbbi anlayışını temsil eden hekimlik" ise ikinci grubu oluşturmaktadır (Bayat, A. H. 2010: 239). Eldeki veriler değerlendirildiğinde dünyadaki benzerlerinin bir kısmında görülen otacılık Türk Şamanlarında görülmemektedir. Türk Şamanlarının otacılıktan öte yardımcı ruhlar aracılığıyla hasta tedavi etmelerinin getirmiş olduğu zorunluluk sıradan halk dışında dönemin seçkinleri olarak kabul edilebilecek Şamanlar arasında da atalara saygıyı doğurmuştur. Kaynaklarda anlatılanlara göre ata ruhlarıyla iyi ilişki kuramayan Şamanların tedavi ayinleri sırasında başarıya ulaşmaları pek de mümkün görünmemektedir. Gerek sıradan halk tabakaları gerekse de seçkin zümreler arasında farklı sebeplerden ötürü kendisine yer bulan atalar kültü ve bu kulte dair inanmaların gündelik hayatın unsuru olan ad olgusu ve bu olgu etrafında gelişen gelenek ve inançlara tesiri de kaçınılmazdır. İnsanlar bazen atalarının gazabından korunmak bazen de onlarla işbirliği yapmak adına atalarının adlarını ailelerinin yeni fertlerine vermişlerdir.

Atalar kültüne dair inançlara Afrika, Güney ve Doğu Asya, Okyanus adaları, Japonya ve Çin'de de rastlanmaktadır. Bu inançlar atalara kurban kesme, gıda mahiyetinde kurbanlar sunma, heykel ve maskeler aracılığıyla ruhlarını canlandırma, bu heykel, maske ve tasvirleri özel bir dolabın içinde muhafaza edip zaman zaman bu unsurlar önünde ayinler yapma

şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ahd-i Atik'te ev tanrılarının tasvirlerini ifade eden Terafım'ın ataların imajı olduğuna, bazı ölümlere ulûhiyet yüklendiğine ve ölümlere yiyecek ikram edildiğine dair bilgiler dikkatleri çekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de² Arapların İslamiyet öncesinde atalarına olan bağlılıklarına ilişkin ifadelere rastlanmaktadır (Tümer 1991: 42-43).

Kurban, Takdime ya da Adak Olarak Ad

Altaylılar bir yandan körmöslerinin kendilerine gönderdikleri her türlü ıstıraba boyun eğmelerken diğer yandan da ata ruhlarının gönderdikleri bu ıstıraplardan kurtulmanın yollarını aramaktadırlar. İnanişâ göre bu ıstıraptan kurtulmanın yolu körmöslerine sunulan ve *toluu* ismiyle anılan hediye ve fidyelerdir (Anohin 2006: 30). Teleüt Şamanizmi'nde de yardımcı ruhlarla ilgili olarak Kamların ayinleri esnasında sundukları kurbanlar için "*Ruhlara uygun olmalı.*" denilmektedir (Direnkova 2014: 15). İnsanoğlu kendisine faydası bulunan ve bu yüzden de hafızasında yer eden kişilere saygı duyma eğilimindedir. Türkler arasında yaygın olan atalar kültü de bu düşüncenin bir ürünüdür. Türkler arasında saygı göstermek ile tapmak çok ince bir ayrımla birbirinden ayrılmış olup atalar hiçbir zaman Tanrı'nın yerine konulmamış ancak bir tanrı gibi övülmüştür (Roux 1999: 189-190). Kafesoğlu'nun bu konuyla ilgili farklı kaynakları referans göstererek gerçekleştirdiği tespitleri de Roux'la aynı doğrultudadır (Kafesoğlu 2012: 292-295). Bu noktada "*Müslüman olduktan sonra eski dinlerinin pratiklerini gelenek adıyla yaşatan Türkler toluu*

inancını ataların isimleri verilen çocuklar üzerinden mi sürdürmektedir?" sorusu aklımıza gelmektedir. Kanaatimizce atanın ismi verilen çocuk bir bakıma binlerce yıl öncesinin hediyesi veya fidyesi yani kurbanıdır. Bu esnada herhangi bir kurban sunma ritüeline dair elimizde bir bilgi olmasa da en azından dua mahiyetli kurban objeleri yukarıda andığımız *toluunun* fonksiyonunu üstlenmektedir. Bu bağlamda Anadolu'da adak mahiyetli olarak "yatır" ya da "dede" adını doğan çocuğa koyma geleneklerine rastlanmaktadır (Tanyu 2007: 329, Peker 2007: 124-133). Günümüzde bazı toplumlar ve dinler tarafından terk edilmiş gibi görünse de kurban evrensel, tarihî, dinî ve sosyal bir kurum ve aynı zamanda bir ibadet biçimidir. Kurban bir bakıma kutsal vergidir (Sezen 2004: 11-22). Kurban, ilkel din ve inanç sistemlerinin merkezinde yer almaktadır. Aynı şekilde günümüzdeki din ve inanç sistemlerinde de kendisine yer bulmuştur. Kurban kavramıyla çoğu zaman bir görülen takdime kavramı bu noktada dikkatimizi çekmektedir. Kurban edilen varlığın yaşıyor olması gerekliliği düşünülürken takdimelerde ise canlı hayatı ve kan zorunluluğu aranmamaktadır (Lasebikan 1998: 575).

Atalar Kültünün Günümüz Ad Verme Geleneklerine Tesiri

2007 yılında Balıkesir Üniversitesi Necati Bey Eğitim Fakültesindeki 918 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada 918 öğrenciden 362'si kardeşlerine verilen adların büyüklerinin adları, 42'si ise tarihî bir ad olduğu için tercih edildiğini belirtmiştir. Yine aynı öğrencilerden

157'si kendi adlarının aileden birinin anısını yaşatmak için, 13'ü ise tarihî ve edebî adlar olduğu için verildiğini belirtmiştir (Sarıtaş 2009: 424-429). 2003 yılında Kırıkkale'de yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre Hz. Muhammed öncesi peygamberlerin, Hz. Muhammed'in kendi ismine ilave edilen ailesinin ve arkadaşlarının, İslam öncesi ve sonrası meşhur tarihî şahsiyetlerin (devlet adamı, savaşçı) adları da bu bağlamda çocuklara verilen adların başında gelmektedir (Yılmaz vd. 2014: 9). *“Adlar, çoğu kültürde katı belirleyiciler (Kripke, 2005), daha yumuşak bir ifadeyle belirgin açıklayıcılar (Searle 1958; Matushansky, 2008) olarak kabul edilirler.”* görüşlerinden hareketle Alevi inanç sistemi bağlamında değerlendirmelerde bulunan Uysal'ın, *“Ali adı, Ali bin Ebu Talib'e atfen, Alevi toplumunda sıkça kullanılan adlardan biridir. Dolayısıyla “Ali” adından hareketle şu örnek verilebilir: Hz. Ali'nin belirleyici özellikleri; inancı, lider kimliği, adil olması, cesurluğu ve ilme verdiği önemdir. Adlar, katı belirleyiciler olarak kabul edildiğinde Ali ismini taşıyan tüm insanlardan bu özelliklere sahip olması beklenebilir; fakat Ali adı, bu şekilde olumlu bir imaja ve göndergeye sahiptir.”* şeklindeki ifadeleri de atalar kültü ile ad olgusu arasındaki ilişki bağlamında değerlendirilmelidir (Uysal 2012: 240-241). Tahtacılar arasında da anne ve baba tarafından yeni doğan çocuklarına rüyalarında gördükleri vefat etmiş sevdikleri bir kişinin adının konulması yaygın bir gelenektir (Selçuk 2004: 172). Elazığ'ın Karakoçan İlçesi'ne bağlı Kavalcık Köyü'nde yaşayan ve Kürtçe konuşan Aleviler arasında

“isim yaşatma geleneği” bağlamında Alevilik inancının tarihî kronolojisinde ve inanç hiyerarşisinde yer alan, adları dua ve deyişlerde anılan Ehl-i Beyt, 12 İmam ve inancın ulularının adlarını yaşatmaya öncelik verilmektedir. Bu adlardan sonra ailenin bağlı olduğu seyyid ocağının (pir ve rayber olacaklarının) yaşayan veya vefat etmiş sahiplerinin adları ile yerel ermişlerin, topluluk ve aile büyüklerinin adlarını çocuklarına vererek bu adları yaşatmak istemektedirler. Yine aynı köyde anlatılan hikâye, masal ve destanlarda geçen kahramanların Alevilik inancıyla örtüşen adları da çocuklara verilen adlar arasında tercih edilmektedir. Bu bağlamda Mehmet, Ali (Eli), Hasan, Hüseyin, Fatma, Hatice, İmam, Zeynep, Rıza, Kamer, İsmail, Mustafa, Hıdır, İlyas, Zeynel, İsmail, Cemal, Düzgün (Düzgün Baba ziyareti) ve Sultan Kubeys (Sultan Kubeys ziyareti) gibi adlar en çok tercih edilen adlardır. Bu adların tercih edilmesinin sebebi ise Aleviliğin inanç tarihi içerisinde yer alan ve adı verilen ulu şahsın rızasını kazanmak ve ad verilen çocuğun kendisine adı verilen kişiyle kendisini özdeşleştirip inanca bağlı bir şekilde sosyalleşmesini sağlamaktır (Yazıcı 2011: 168-173). Mardin'de yaşayan Kürt, Arap ve Süryani kadınlar üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmaya göre görüşülen Arap kadınlardan %93,8'inin, Kürt kadınlardan 6,3'ünün ölen yakınlarının adlarını yeni doğan çocuklara özel bir törenle verdikleri tespit edilmiştir. Aynı araştırmaya göre bu uygulamaya dair örneklerle Süryani kadınlar arasında rastlanmaktadır (Bulut 2012: 417, 421). Dünya genelinde isimlerin

verilişini dinî, millî ve mahallî sebeplere dayanmaktadır (Güllüdağ 2002: 81). Bu bağlamda Almanlar arasında sosyokültürel sebeplerden ötürü gelenek ve göreneklere bağlı olarak büyükbaba, büyükanne başta olmak üzere diğer aile büyüklerinin adları ile tahsilli bir akraba veya tanıdık şahsın ya da toplumda iyi bilinen ve tanınan şahısların adları da yeni doğan çocuğa verilmek üzere seçilmektedir. Yine Hristiyanlığın ilk dönemlerinde ad seçiminde bir tür kehanet olarak kabul edebileceğimiz belli sayıda muma azizlerin adının verilmesinin ardından bu mumlardan en son sönenine verilen adın çocuğun adı olarak seçilmesi hadisesi de dikkat çekicidir. Bunlara ilaveten Cermen kavimleri arasında babanın adının çocuğa verilmesinin çocuğa şans getireceğine dair inanç da yaygındır. Orta Çağ ile birlikte ise biyolojik babanın adının yerini vaftiz babasının yeri alır (Zengin 1994: 43 ve Bach 1953: 214-220'den Yalçınkaya 2015: 365-368). Nogay Türkleri arasında nam salmış bir kahramanın adını yeni doğan çocuğa vermek alışkanlığı vardır. Bu durum çocuğun adını aldığı kahraman gibi bir yiğit olması arzusuyla ilgilidir (Kapayev 1995: 40'dan Akbaba 2012: 116). Bu bağlamda Sultanmorat, Umar (Ömer), Umurgazi gibi adlar Nogaylar arasında sıkça tercih edilen adlardır (Akbaba 2012: 116). Kazak Türkleri arasında da kişi adı olarak genellikle dinsel içerikli, ulu ve bilge kişilere ait adlar, tarihî kahramanların, siyaset, kültür ve sanat alanlarındaki ünlü kişilerin adları tercih edilmektedir. Bu şekilde sevdikleri ve değer verdikleri kişilerin adlarını yaşıtmış olacaklarına dair inançları-

nı hâlâ sürdürmektedirler. Kobılandı, Kambar, Alpamış gibi destan kahramanlarının adları ile Kavsar, Nursultan, Abay, İbray, Dina, Magjan gibi adlar bu adların bazılarıdır (Ospanaliyeva 2013: 19-20). Moğollar arasında da Moğol kahramanlarının ve toplum tarafından saygı duyulan şahsiyetlerin adları ya da bu adlara bağlı olarak türetilen adlar geleneğe bağlı olarak çocuklara verilmektedir (Gül 2006: 186). Şahıslara saygı bağlamında düşünebileceğimiz atalar kültürünün ad verme hadisesi üzerindeki tesiri sadece insan adlarıyla sınırlı değildir. Oruç Bey'in Tevârih-i Âl-i Osman adlı eserinden anlaşıldığı üzere Türkler Karaman vilâyeti, Turgutlu, Koca-ili, İl-begi-oglu burgozu (Dülger 2012: 1073) örneklerinde görüldüğü üzere yer adlarını da bir kişinin anısına hürmeten yeni doğan çocuklarına vermektedirler.

Sonuç

Türkler atalarının ruhlarına karşı bazen korku nedeniyle bazen de onların güçlerinden faydalanma arzusuyla saygı beslemişlerdir. Ata ruhlarının öteki dünyadan bu dünyaya gelip hane halkına musallat olacağına dair inançtan dolayı ata ruhlarından korkan Türkler ölmüş atalarının figürlerini *tös*, maske, mağara resmi ya da günümüzdeki hâliyle evlerin duvarlarında asılı fotoğraflar şeklinde yaşatarak onlara boyun eğme niteliğindeki bağlılıklarını dile getirmişlerdir. Şamanların tedavi ayinleri sırasında ata ruhlarından faydalanma arzuları da Şamanlarla ata ruhlarının iyi diyaloglarını zorunlu kılmış ve insanlarla ruhlar arasında yine boyun eğme temelli bir ilişki ortaya çıkmıştır. Hayattaki insanlarla ölmüş ataların ruhları ara-

sındaki ilişkinin günümüzde yaşayan önemli göstergelerinden birisi olan ölmüş soy (Genelde millet, özelde aile) büyüklerinin adlarının toplumun yeni doğmuş bireylerine verilmesi geleneği bu makalede anlatılanlar çerçevesinde yeniden düşünüldüğünde atalar ruhu kültü ve bu kült etrafında oluşan inanmaların binlerce yıl öncesinden günümüze uzanışının sebepleri ve gündelik hayattaki karşılıkları daha da anlaşılır hâle gelecektir. Bu bağlamda toplum içerisinde yaklaşık her on yılda bir değişen ad verme alışkanlıklarına rağmen ölmüş ataların adlarının yeni doğan çocuklara verilmesi geleneğinin değişmemesi de özellikle dikkat çekicidir.

NOTLAR

- 1 Payram – Farsça: Bayram. Bkz. Anohin 2006: 24
- 2 Bakara 2/170 ; Maide 5/104; A'raf 7/28, 70; Tevbe 9/23; Lokman 31/21; Sebe' 34/43; Safat 37/69, 70; Zuhuf 43/22

KAYNAKLAR

- Acıpayamlı, Orhan. "Türk Kültüründe 'Ad Koyma Folkloru'nun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi". *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1992.
- Akbaba-Ergönec, Dilek. "Nogay Türklerinde Kişi Adları". *Dil Araştırmaları* 10 (Bahar 2012): 99-122.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*. 3. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.
- Anohin, Andrey Viktoroviç. *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. Çev. Zekeriya Karadavut-J. Meyermanova. Konya: Kömen Yayınları, 2006.
- Arat, Reşid Rahmeti. *Makaleler (Cilt 1)*. Yay. haz.: Osman Fikri Sertkaya. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987.
- Bacanlı, Hasan. "Ad, Adlandırma ve Adımı Değiştirme". *Türk Yurdu* 359, (Temmuz 2017): 17-19.

- Bayat, Ali Haydar. *Tıp Tarihi*. İstanbul: Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği, 2010.
- Bayat Fuzuli. *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. Ankara: Ötüken Neşriyat, 2010.
- Bach, Adolf. *Deutsche Namenkunde I, die deutschen Personennamen*, Heidelberg: Winter, 1953.
- Bruhl, Lucien Levy. *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*. Çev. Oğuz Adanır. Yyy: Doğubatu Yayınları, 2006.
- Bulut, Meryem. "Yeni Doğanlara Uygulamalar". *International Journal of Human Sciences 2* (Cilt 9), (2012): 417-426.
- Çelik, Celalettin. "Kültürel Sembol Sistemi Olarak İsimler: İsim Sosyolojisine Giriş". Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2 (Cilt 6), (2006): 39-61.
- Direnkova, Nadejda Petrovna. *Altay ve Teleüt Türklerinde Şamanizm*. Çev. Atilla Bağcı. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2014.
- Durkheim, Emile. *Les formes elementaires de la vie religieuse. Le systeme totemique en Australie*, Paris: yy, 1937.
- Dülger, Elif. "Oruç Bey'in Tevârih-i Âli Osmân Adlı Eserine Göre Türklerde Yer Adı Verme Geleneği". *Turkish Studies*, 3, (Cilt 7), (Summer 2012): 1067-1074.
- Eliade, Mircea. *Şamanizm*. Çev. İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi, 1999.
- Ergun, Metin. "Manas Üçlemesinde Ad Verme Geleneği ve Bu Geleneğin Türk Kültürü İçindeki Yeri". *Manas 1000 Bişkek Bildirileri* (Bişkek, 26-31 Ağustos 1995), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, (1997): 93, 96, 98.
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları, 2004.
- Gül, Bülent. "Hayvan Adları İle Kurulan Türk ve Moğol Kişi Adları". *Türkbilim* 12, (Güz 2006): 185-191.
- Güllüdağ, Nesrin. "Sarıkamış Başköy'de Kişi Adları". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1, (Cilt 12), (2002): 79-86.
- Hoppal, Mihaly. *Avrasya'da Şamanlar*. Çev. Bülent Bayram, Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Jangabilova, Zaure. "Türkiye Türkçesi İle Kazak Türkçesindeki Kişi Adları Üzerine". Akt. Gülmira Ospanova. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 33, (Bahar 2013): 29-36.

- Jarkeşova, G., N. (1959), "Kisige At Koyuv Tariyhnan" (Cilt 1). Almatı: Almatı KSSR GA Til Men Adebıyet İnstıtutınıñ Eñbekteri, 1959.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012.
- Kapayev, Suyun. Nogaydın Üyi. Çerkessk: Yy, 1995.
- Karadavut, Zekerıya. "Kırgızlarda Ad Verme Geleneği". *Türk Halk Edebiyatı İncelemeleri Saim Sakaođlu Armağanı*. Ed. Metin Ergun. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 2013.
- Kıbar, Osman. *Türk Kültüründe Ad Verme (Kişi Adları Üzerine Bir Tasnif Denemesi)*. Ankara: Akçağ, 2005.
- Kripke, Saul Aaron. *Adlandırma ve Zorunluluk*. Çev. Berat Açıl. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005.
- Lasebikan, G., L. "Eski Ahid'de Kurban". Çev. Ahmet Güç. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, (Cilt 7), (1998): 575-586.
- Matushansky, Ora. "On the Linguistic Complexity of Proper Names". *Linguist and Philos* 5, (Cilt 31), (October 2008): 573-627.
- Orhun, Abliz. "İslamiyet'tin İlgirki Uygurlarning isim koyuş sen'iti (İslamiyet'ten Önceki Uygurların Ad koyma Adetleri)". *Xinjiang Tezkeresi* 4, (1996).
- Ospanaliyeva, Bibigul. "Tradition of Giving Name to Human in the Periods of Human Life in Kazakh". *International Journal of Central Asian Studies* 17, (2013): 13-23.
- Örnek, Sedat Veyis. *Türk Halk Bilimi*. Ankara: BilgeSu Yayınları, 2014.
- Peker, Selçuk. "Türk Ad Verme Geleneği Çerçevesinde Aksaray'dan Bir İsim: Çapan". *Millî Folklor* 76 (Kış 2007): 124-133.
- Perrin, Michel. Şamanizm. Çev. Bülent Arıbaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Potapov, Leonid, Pavloviç. *Altay Şamanizmi*. Konya: Kömen Yayınları, 2012.
- Roux, Jean-Poul. *Altay Türklerinde Ölüm*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 1999.
- Roux, Jean-Poul. *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. Çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2005.
- Sarıtaş, Süheyla. "Balıkesir Üniversitesi Öğrencilerinin Günümüzdeki Adlar ve Ad Verme Hakkındaki Görüşleri". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21, (Cilt 12), (Haziran 2009): 422-433.
- Searle, John Rogers. "Proper names". *Mind*, New Series 266, (Cilt 67), (April 1958): 166-173.
- Selçuk, Ali. "Tahtacıların Doğum ile İlgili İnanç ve Uygulamalarına Fenomenolojik Bir Yaklaşım". *Türklük Bilimi Araştırmaları* (TÜBAR) XVI, (Güz 2004): 163-180.
- Sezen, Yümnü. *Antropolojiden Psikanalize Kurban ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Şen, Semra. "Türklerde Ad Verme Törenleri, Adların Önemi, Ad Verme ile İlgili Gelenek ve İnançlar". *Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 6. (2000): 153-159.
- Tanyu, Hikmet. *Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri*. Ankara: Elips Kitap, 2007.
- Tümer, Günay. "Atalar Kültü". *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt IV. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları İşletmesi, 1991.
- Uysal, Başak. "Alevi İnanç Sisteminde Adlar ve Dil-Kimlik İlişkisi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi* 62, (Yaz 2012): 237-248.
- Varis, Abdurrahman. "Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme". *Millî Folklor* 61, (Bahar 2004): 124-133.
- Wing, P. Van. Etudes Bakango. Yyy: yy, ty.
- Yalçınkaya, Betül. "Almanca ve Türkçe Ad Verme Gelenekleri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 1, (Cilt 55), (2015): 363-379.
- Yazıcı, Mehmet. "Kavalcık Köyü Örneğinde Ale-vilerde İsim Seçme ve Ad Koyma Geleneği". *Akademik Araştırmalar Dergisi* 51, (2011): 157-175.
- Yeşildal, Ünsal Yılmaz. "Yozgat Menkıbeleri". *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu (05-07 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı*, Cilt III. Yozgat: Bozok Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Yılmaz, Yakup ve Konyar, Betül. "Kırklareli'nde 2003 Yılında Doğan Çocuklara Verilen Adların Özellikleri". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 1 (Ekim 2014): 1-19.
- Zengin, Dursun. "Deutsche und Türkische Vornamen". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1994.